

БУГРОВ

Володимир Анатолійович —
професор, ректор Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

ФІЛОСОФІЯ ЯК ШКОЛА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ЧЕСНОСТІ ТА ГУМАНІЗМУ

До 80-річчя академіка НАН України

Л.В. Губерського

4 жовтня виповнюється 80 років відомому філософу, одному з провідних учених та організаторів науки й освіти в Україні, Герою України (2009), лауреату Державної премії України в галузі науки і техніки (2017), Державної премії України в галузі освіти (2011), Надзвичайному і Повноваженому Послу України (2001), заслуженому працівнику освіти України (1996), лауреату премії ім. Д.І. Чижевського НАН України (2003), почесному доктору НАН України (2021), ректору Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2008–2021), доктору філософських наук (1992), професору (1989), академіку НАН України (2003), академіку НАПН України (2010) Леоніду Васильовичу Губерському.

Наукова і громадська діяльність Леоніда Васильовича Губерського, а точніше — все життя нашого шановного ювіляра, пов'язане з Шевченковим університетом. Леонід Васильович працює в Київському університеті з 1973 р. і пройшов увесь славний шлях від асистента, старшого викладача, доцента, професора, завідувача кафедри до проректора з міжнародних зв'язків, з навчальної роботи, директора Інституту міжнародних відносин і ректора Університету з 2008 по 2021 р. Він талановитий педагог, досвідчений вчений, відомий фахівець у царині філософії, один з фундаторів Київської світоглядно-гносеологічної школи, що функціонує у КНУ імені Тараса Шевченка, успішний організатор системи вищої освіти в Україні.

Наукова діяльність Леоніда Васильовича зосереджена на пріоритетних напрямках у галузі соціальної філософії, філософії освіти, філософії політики, філософського осмислення сучасних геополітичних процесів та міжнародних відносин, філософії гуманітарної сфери. Леонід Васильович є автором понад 300 наукових і навчальних праць, з яких — понад 30 монографій і 40 підручників та навчальних посібників, таких як «Людина в сфері гуманітарного пізнання», «Духовне оновлен-



Леонід Васильович Губерський

ня суспільства», «Культура. Идеологія. Особистість», «Філософія», «Людина і світ» (1999), «Філософія політики» (у 6 томах, 2003), «Українська дипломатична енциклопедія» (у 2 томах, 2005), «Соціальна філософія» (2006), «Сучасна українська філософія: традиції, тенденції, інновації» (2011), «Цивілізаційний вибір України і соціальний прогрес» (2016), «Вибрані філософські праці» (у 2 томах, 2016), «Ескізи про мудрість. Від міфу до істини» (2019), «Київська світоглядно-гносеологічна школа II половини XX століття» (2020) та ін. Він ініціював фундаментальне монографічне дослідження «Філософія освіти: пошук пріоритетів», є автором 3 з 8 книг цього циклу.

Наукові праці Л.В. Губерського відзначаються глибиною філософського аналізу, високим науково-теоретичним рівнем, репрезентують сучасні тенденції осмислення соціального прогресу. А починав свій шлях у науці молодий дослідник Леонід Губерський на початку 70-х років XX ст. Його кандидатська дисертація була присвячена аналізу суб'єктивних факторів революційних процесів, яким приділялося недостатньо уваги у філософських і політичних працях того часу. Тому в дослідженні обґрунтовувалося положення щодо самого розвитку суспільства як революційного процесу — процесу формування нових світоглядних, особистісних та інституціональних цінностей.

Цікавою гіпотезою кандидатської роботи Леоніда Васильовича стала думка щодо майбутньої зміни й трансформації засобів здійснення революційних процесів від військових, силових та провокаційних дій до діяльності, пов'язаної з формуванням нової суспільної свідомості, нових світоглядних та особистісних цінностей, становленням нової духовно розвиненої особистості, реалізації у революційних процесах принципу гуманізму.

Подальші наукові пошуки Леоніда Васильовича пов'язані з аналізом ідеології як «хибної свідомості». Ідеологію, на думку дослідника, некоректно вважати ілюзією, викривленим зображенням дійсності, що позбавлене будь-якого соціального смислу. Тобто ідеологічне знання не є чимось відірваним від реальності,

а навпаки, є складовою її соціального конструювання й таким, що безпосередньо використовується на практиці. Втім, одночасно ідеологія, репрезентуючи інтереси певної групи людей, завжди прагне до «абсолютизації», «доведення до крайнощів» тих чи інших аспектів суспільного життя, уявлень, переконань та знань, що функціонують у суспільній свідомості. У своїх наукових розробках Леонід Васильович обґрунтував тезу про неперервність ідеології в суспільному житті й довів, що у процесі розвитку суспільства не існує станів «ідеологічної порожнечі», а місце ідеології, яка зникає, завжди займає нова. Ця ідея була висловлена вже в період перебудови, коли у зв'язку з відомими історичними подіями ідеологія почала сприйматися в негативному сенсі як догматично-контролююча система, яка є зовнішньою відносно суспільної свідомості та суспільної практики.

У той час важливо було, відмовившись від попередньої ідеології, обрати оптимальний для суспільства шлях стабільного розвитку, що, зрештою, й сталося. Глибоким і всебічним дослідженням природи, типів і функцій ідеології, її філософсько-світоглядних та гуманістичних засад стала докторська дисертація Леоніда Губерського «Ідеологія як соціально-історичний феномен (філософсько-світоглядний аналіз)», яку він захистив на початку 90-х років, у час, коли молода українська держава стояла на порозі докорінних змін, в основі яких уже починала зростати і розвиватися нова ідеологія.

Важливою складовою комплексного дослідження ідеології стало для Леоніда Васильовича визначення умов реалізації її гуманістичного потенціалу з урахуванням загальнолюдських, національних та соціально-класових цінностей, оскільки саме розкриття гуманістичного потенціалу ідеології може стати ключем до осмислення її інтегративних можливостей як у масштабах країни, так і на міжнародному рівні. Саме тому методологічною стратегією дослідження став філософсько-світоглядний аналіз, проведення якого дає можливість сформулювати загальні структурні принципи можливої інтеграції багатоаспектних зв'язків ідеології з

суспільним та особистісним буттям людини в цілісну систему.

Леоніду Васильовичу вдалося показати, що гуманізм має бути внутрішнім стрижнем, основою нової ідеологічної парадигми. Гуманістичність ідеології полягає насамперед у тому, що вона висуває та обґрунтовує реальні цілі, засоби та смисложиттєві цінності суспільства в цілому та окремої людини зокрема, визначає перспективи і можливі негативні наслідки в суспільному й індивідуальному житті людини. Ідеологія є відповідним стилем мислення, через який відтворюється самостійність уявлення про дійсність, незалежність такого уявлення від конкретно-історичної ситуації, об'єктивних потреб людини і суспільства в певну історичну епоху. Як обґрунтовує Леонід Губерський, ідеологія — це система поглядів, які є теоретичною програмою діяльності. Віддзеркалення буття, усвідомлення свого місця в ньому і необхідності буттєвих перетворень відповідно до потреб людини і суспільства є головними ознаками ідеології.

У науковому доробку Леоніда Васильовича на початку XXI ст. в центрі дослідницької уваги постає інтерпретація таких категорій, як світогляд, ідеологія, культура. Всі форми суспільної свідомості, серед яких філософія, наука, мистецтво, політика тощо, зберігають одночасно свій світоглядний та ідеологічний зміст, і саме спосіб розгляду цих форм суспільної свідомості розкриває їх світоглядний чи ідеологічний характер. Філософія, на думку вченого, також є особливою формою ідеології, але саме в ній він завжди бачив не систему догм, а невичерпну скарбницю накопиченого людством досвіду суспільного життя, школу інтелектуальної чесності та гуманізму.

З позицій розвитку сучасної філософії це означає насамперед переосмислення всього історичного процесу трансформацій людської думки як специфічної та унікальної пізнавально-теоретичної єдності в межах практичної духовно-творчої взаємодії людини, світу та суспільства. На підставі зазначеної парадигми відбувається ціла серія філософських узагальнень, завдяки яким набуває сенсу дискурс



З президентом НАН України Б.Є. Патеном і академіками А.Г. Загороднім, В.Л. Богдановим, А.Є. Конверським

про цілісність сучасної філософської традиції, зв'язок і спадкоємність між творчими зусиллями мислителів минулого та сучасності. Соціальна філософія Л.В. Губерського є однією з найбільш вдалих і значущих спроб подібних філософських узагальнень та укорінення нової світоглядної парадигми філософування.

Особливе місце в доробку Леоніда Губерського посідає тема освіти, її засобів, потенціалу, модернізації, а зрештою — філософського осмислення освітніх процесів. Інтелектуальний потенціал суспільства — це його майбутнє. Для розвитку інтелекту, розгортання його безпосередньої предметності, широкого інформаційного поля, розбудови гуманітарної інфраструктури потрібно розробити відповідну гуманітарну політику з чітко визначеними контурами, що має реалізовуватися в площині освіти, інформаційного простору і культури.

Леонід Губерський неодноразово зазначав у своїх працях, що освітня політика держави в своїй основі має бути суто філософською. Серед основних чинників, за викликами яких освіта має змінити (удосконалити, модернізувати) власні філософські підвалини, вчений виокремлює передусім глобалізацію, інформаційну революцію, ринкові відносини й духовність. Потреба в останній, на думку дослідника, має бути гарантією збереження цілісності й виживання цивілізації як у глобальному, так і



З канцлером Німеччини Ангелою Меркель і міністром освіти і науки Лілією Гриневич. 1 листопада 2018 р.

в локальному вимірах. Перші зі згаданих чинників формують у людини переважно прагматичне ставлення до життя, а останній — духовне, моральне, чуттєве. Всі вони зумовлюють своєрідні філософії світосприйняття. Якій з них віддати перевагу, на основі якої філософії вибудовувати систему освіти XXI ст. — ці питання обмірковує у своїх працях Леонід Васильович.

Фундаменталізація освіти, на думку Л.В. Губерського, є відповіддю на виклик глобалізації і одночасно умовою зростання суспільства, нації й держави. Найбільша вимога глобалізації до людини — це вимога високого професіоналізму, який зрощують університети, наукові школи, професорсько-викладацький склад високого рівня. Навчальний процес має розгортатися на основі найновіших надбань сучасної науки, культури і соціальної практики, мати випереджальний характер, формувати самостійне творче мислення, вольові здібності особистості. Вчений наголошує, що, відповідаючи на виклики глобалізації, необхідно сформувати професіонала, який би одночасно був і патріотом, і людиною, яка опанувала в достатньому обсязі гуманітарну культуру.

У своїх працях Л.В. Губерський визначає гуманітарні цінності як сутнісну ознаку соціальності, людяності, цивілізованості. Без них людство просто не може існувати, і коли переживає будь-які кризи, спади й зіткнення,

завжди повертається саме до гуманітарних пріоритетів як до єдиного духовного стрижня, основи буття. Освіта, переконаний учений, першою має відреагувати на це повернення принциповою зміною свого змісту, тобто бути людиноцентристською, особистісно орієнтованою.

Цінність університетської освіти, упевнений Л.В. Губерський, полягає чи не насамперед у забезпеченні фундаментальної гуманітарної підготовки, що вкрай важливо для формування загального світогляду, обізнаності й здатності до аналітичного, творчого мислення фахівця будь-якого спрямування — гуманітарного чи природничо-наукового. Так само важливим є дух демократизму, наукового пошуку, дискусійності, пріоритету знань і ерудованості, яким завжди відзначалися класичні університети. Саме в такій атмосфері найкраще формується творча особистість.

Сучасна освіта, зазначає Л.В. Губерський, має бути наповненою життєво важливими, осучасненими поняттями і питаннями, сенс яких учень чи студент має досягнути через дискусію, зіставлення концепцій, думок, поглядів і підходів, що побутують у реальному соціокультурному середовищі. При цьому важливо виховати імунітет — здатність до реального опору маніпуляційним технологіям, нав'язуванню засобами пропаганди доктрин сумнівної наукової, соціальної і загальнокультурної якості. Це досягається формуванням самостійної позиції особистості, точним знанням предмета, упевненістю у своїх знаннях і переконаннях, перевірених дискусією. Знати і бути переконаним у правоті своїх знань — таким має бути кінцевий результат освіти в сучасному суспільстві, що глобалізується. Адже відомо, що причиною багатьох негараздів є недостатнє знання (усвідомлення, осягнення) суті і специфіки того соціокультурного контексту, в якому ми живемо й діємо.

Водночас, як наголошує Л.В. Губерський, сучасна освіта змінює свої акценти. Головним показником ефективності є не просто сума знань, засвоєних у процесі навчання, а здатність до їх самостійного здобуття, до самонавчання,

вміння користуватися джерелами і засобами інформації, прагнення постійно підвищувати рівень своєї освіти, потреба навчатися впродовж життя, застосовувати самостійно здобуті знання у розв'язанні неординарних завдань, проблем і суперечностей.

Освіта має навчитися формувати людину, конкурентоспроможну не лише в українському, а й у світовому виробничому і соціокультурному середовищі. Низка проблем сучасної освіти пов'язані з активізацією інформаційних потоків. Освіта має захистити людину від обвального потоку інформації і водночас навчити її жити в ньому, користуватися інформацією в умовах обмежених часових і розширених (до рівня всієї планети) просторових можливостей. Це зумовлює перехід до новітніх інформаційних навчальних технологій, спрямованих на формування інформаційно-аналітичних здібностей особистості.

Як людина з великим досвідом і мудрістю, Леонід Васильович застерігає, що розуміння освіти як єдності знань і цінностей не дозволяє ігнорувати суперечності, що спостерігаються у цьому зв'язку в українському освітньому просторі, насамперед суперечність між застарілими знаннями в різних сферах суспільного буття і сучасними демократичними цінностями. Якщо ж на ці суперечності накладаються нові неузгодженості національних ціннісно-культурних і освітніх систем з глобальними, то єдність освіти і ціннісної площини проблематизується. Загалом підкреслення нерозривного взаємозв'язку освітньої сфери соціуму та його ціннісного виміру є класичним і в теоретичному плані лежить у фундаменті системи освіти.

Л.В. Губерський акцентує увагу на тому, що університет повинен не стільки давати сукупність конкретних знань та формувати відповідні навички у тій чи іншій галузі гуманітарних, фізико-математичних або природничих наук (хоча, вони, поза всяким сумнівом, є гранично важливими в сучасних умовах глобалізованого світу), скільки створювати умови для самостійного мислення студентів, набуття ними вмінь критично засвоювати будь-який матеріал, працювати з цим матеріалом шляхом його



З академіками П.П. Толочком і В.П. Семиноженком

узагальнення або аналізу, самим здійснювати науковий пошук, чітко формулювати дослідницькі завдання, мати достатній методологічний апарат для вирішення проблем, що можуть виникати у тій чи іншій сфері пізнання або діяльності.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, який у 2008–2021 рр. очолював Леонід Васильович Губерський, з часу свого заснування формувався і розвивався на міцному фундаменті європейських університетських традицій, у тісних зв'язках з іншими європейськими університетами. Більшість університетських професорів підтримували наукові й академічні контакти з колегами з європейських університетів. В університеті працювали німецькі, французькі, італійські викладачі. З іншого боку, багато викладачів Київського університету відряджалися у довготермінові поїздки до країн Європи. Тема ролі університетів у суспільному розвитку є, без перебільшення, планетарною і вічною — як вічною є проблема поступального розвитку людської цивілізації. Класичні університети за своєю природою завжди були не лише лідерами інтелектуально-освітнього життя, а й загальносуспільними форумами, барометрами суспільних настроїв та прагнень.

Збереження, передача і оновлення цінностей є важливим завданням освітньої сфери. Як підкреслює академік Л.В. Губерський, гума-



Співпраця Спілки ректорів закладів вищої освіти України і Фундації польських ректорів (Fundacja Rektorów Polskich)

нітарна освіта здатна приносити людині усвідомлення своєї причетності до загальнолюдських ідеалів і цінностей. Тільки долучення до високих ідеалів думки, духовної культури дає можливість людині відповісти на смисложиттєві питання щодо її місця у світі. У нинішні часи суспільно-політичних трансформацій в Україні класичні університети об'єктивно покликані сприяти суспільству у визначенні принципових стратегій розвитку, бути головними осередками утвердження громадянськості та українськості, вироблення нової філософії освіти, спрямованої в майбутнє.

Логічним продовженням роздумів про освіту є виокремлення її інноваційного змісту. Не викликає сумніву, що більшість проблем функціонування і розвитку освіти, впровадження освітніх інновацій в умовах сучасної цивілізації виходять за межі власне педагогічних дисциплін, конкретних дидактико-педагогічних досліджень і зумовлених ними інновацій.

Прикладний характер інноваційної діяльності в освіті спричиняє ряд проблем, пов'язаних з обґрунтуванням ролі філософії в процесі становлення і розвитку нової педагогіки, науково-теоретичними висновками і конструктивними моделями нововведень у цій сфері. Як соціальний інститут сучасна освіта повинна бути інноваційною за визначенням. Безумовно, імплементація освітніх інновацій є запорукою конкурентоспроможності національних проєктів у майбутньому.

Леонід Губерський постійно підкреслював, що незаперечна роль вищої освіти у модернізаційних процесах полягає в тому, що, з одного боку, вона повинна забезпечувати реальну економіку підготовленими на сучасному рівні кадрами — інноваторами за своєю суттю та покликанням. Практика показує, що фундаментальна освіта на базі класичного університету сприяє формуванню такого типу спеціаліста. З іншого боку, університетська наука, особли-

во в галузі міждисциплінарних досліджень, має унікальні можливості для отримання проривних наукових результатів, адже під одним університетським дахом функціонує весь спектр природничих і гуманітарних наук.

У своїх теоретичних розробках автор акцентує увагу на двох групах пріоритетних галузей модернізаційного спрямування, які потребуватимуть відповідної державної підтримки: галузі-локомотиви економічного розвитку та галузі, що мають порівняльні, конкурентні і виражені переваги на міжнародних ринках. Практично в кожній галузі можна використати наукові надбання університету. Для Київського національного університету імені Тараса Шевченка як для університету класичного, підкреслює вчений, дуже важливими є аспекти, що стосуються інтеграції науки та освіти з бізнесом і виробництвом. Така інтеграція в усьому світі реалізована через модель дослідницького університету.

Традиційні функції університету — підготовка фахівців та фундаментальні дослідження — доповнюються його активною діяльністю з передання нових технологій у промисловість і бізнес. Сучасні дослідницькі університети мають значний потенціал і спектр впливу на соціальну практику, ідучи шляхом розвитку відкритої моделі взаємодії і співробітництва з усіма громадськими інститутами. На думку Леоніда Губерського, діяльність дослідницького класичного університету ґрунтується на поєднанні високого рівня фундаментальної освіти з широким спектром освітніх послуг, використанні в навчанні інформаційних технологій. Рівень розвитку наукових досліджень є одним з головних показників рейтингу університетів у цивілізаційному вимірі. Леонід Васильович на посаді ректора КНУ імені Тараса Шевченка ефективно сприяв тому, щоб обсяг наукових досліджень університету постійно зростав відповідно до принципу «навчання через дослідження» як основи повноцінної університетської наукової освіти, збереження орієнтації на розвиток фундаментальних досліджень та підтримку наукових шкіл, розширення спектру прикладних досліджень. Університет по-



З академіками В.Г. Кременем і В.П. Андрущенко на відкритті стадіону Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 16 жовтня 2014 р.

стійно залучає талановиту молодь в університетську науку; здійснює широку співпрацю з Національною та галузевими академіями наук; сприяє міждисциплінарній інтеграції природничо-наукової та гуманітарної культур; забезпечує науковий супровід державних програм у соціально-економічному, правовому, освітньо-культурному та інших напрямках діяльності; розвиває наукове співробітництво із зарубіжними науковими центрами; забезпечує умови для інтегрованого розвитку науки, освіти та бізнесу.

Леонід Васильович є автором та співавтором циклу праць з наукової теми «Цивілізаційний вибір України і соціальний прогрес». Основні досягнення в межах теоретичного і практичного вимірів наукового доробку Л.В. Губерського в цій тематиці пов'язані з філософським осмисленням сучасного соціально-гуманітарного дискурсу, а саме — його цивілізаційного виміру. Автор спрямував дослідницьку увагу на виявлення нових смислів, особливостей процесів смислотворення в соціальній та освітній діяльності людини, розкриття нових смислів ідеології в сучасному цивілізаційному контексті. Такі сучасні наукові розробки спираються на міждисциплінарне дослідження новітніх соціальних процесів в українському контексті, а також особливостей трансформації соціальних та освітніх практик.

Актуалізація ціннісно-світоглядних та соціально-культурних питань у наукових працях Л.В. Губерського завжди сприяє процесам реалізації цивілізаційного вибору України на засадах легітимації європейських цінностей в українському суспільстві, а також розумінню радикальних соціальних змін, що супроводжуються суперечливими тенденціями в розвитку соціально-політичних процесів.

Необхідно підкреслити прагнення Л.В. Губерського постійно рухатися в річищі ідей і надбань Київської світоглядно-гносеологічної філософської традиції. Йдеться про подальше філософське розроблення категорій «віри», «надії» і «любові», окреслених академіком В.І. Шинкаруком, які є визначальними для характеристики духовності. Вони є одвічними фундаментальними цінностями людської духовності. Не викликає заперечення твердження, що духовність — це віра, наповнена надією і любов'ю. Автор наголошує на завданні освіти — завжди плекати духовність у всій повноті цього поняття. Це означає, що її предметом є особистість, внутрішній світ якої ґрунтується на гармонії всіх сутнісних сил, сполучною ланкою яких постає інтелект (розум). У його контексті набувають розвитку одвічні цінності людської цивілізації — істина, добро і краса. Побудована на їх основі освіта виступає найголовнішим чинником морального розвитку суспільства та особистості. Ідеї Леоніда Васильовича, сформувавшись у межах Київської світоглядно-гносеологічної школи, знайшли

своїх послідовників, серед яких чимало його учнів, спільне надбання яких уже стало самостійним соціально-філософським напрямом філософування.

У працях Леоніда Васильовича є багато нових ідей та концептуальних висновків, які стали основою для розвитку вітчизняної філософії та освіти в поліфонії її значень. Актуальність цих праць полягає в тому, що вони демонструють високу культуру мислення. Книг сьогодні написано і виходить незліченна кількість, але вартіх прочитання не так і багато. Філософія Леоніда Губерського — це не тільки сучасне, яке підлягає ретельному філософському осмисленню, але й майбутнє, що постає у формі тих проблем, які утворюють сучасний філософський ландшафт.

Леонід Васильович з високою відповідальністю підходить до будь-якої справи і завжди в центрі його уваги стоїть людина, поважне ставлення до неї, гідна оцінка її праці. Високі людські й професійні якості ювіляра оцінено не лише державними нагородами, а й повагою і доброзичливим ставленням людей. Леоніда Васильовича знають і шанують за межами нашої країни. Він талановитий учений і педагог, державний діяч, організатор освіти.

Уся університетська і наукова громада, колеги, учні, друзі Леоніда Васильовича приєднуються до привітань з ювілеєм і бажають здоров'я, благополуччя і творчого натхнення для подальших досягнень у науковій та освітній діяльності.

Volodymyr A. Bugrov

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5553-4585>

PHILOSOPHY AS A SCHOOL OF INTELLECTUAL HONESTY AND HUMANISM

To the 80th anniversary of Academician of the NAS of Ukraine L.V. Hubersky

October 4 marks the 80th anniversary of the famous philosopher, one of the leading scientists and organizers of science and education in Ukraine, Hero of Ukraine (2009), laureate of the State Prize of Ukraine in Science and Technology (2017), State Prize of Ukraine in Education (2011), Extraordinary and Plenipotentiary Ambassador of Ukraine (2001), Honored Worker of Education of Ukraine (1996), laureate of the D.I. Chyzhevsky Prize of the NAS of Ukraine (2003), Honorary Doctor of NAS of Ukraine (2021), Rector of Taras Shevchenko National University of Kyiv (2008-2021), Doctor of Philosophy (1992), Professor (1989), Academician of the NAS of Ukraine (2003), Academician of NAES of Ukraine (2010) Leonid V. Hubersky.